
La importància lingüística de la polèmica¹
sobre la vocal neutra² del català central
i el seu caràcter fonemàtic³

per Joan Mascaró

1. La polèmica pròpiament dita ocupa un total de 167 pàgines. Les referències bàsiques són, cronològicament, Alarcos (1953), Badia (1965), Avram (1973), Alarcos (1973), Cerdà (1979), Viaplana i de Caesaris (1984); hi ha també altres contribucions que, tot i que no tracten de la polèmica com a tema central, en discuteixen aspectes importants, com Badia (1973), Cerdà (1963-68; 1972, ps. 140-169); també la important anàlisi de Wheeler dins el seu llibre (WHEELER 1979, ps. 213-215) o unes encertades observacions a Ukas (1977, p. 118). Per a un resum de les diverses posicions, vegeu Viaplana i de Caesaris (1984, ps. 341-349).

Encara que en aquesta literatura es faci ús del terme «polemica», el to que gasten els polemistes no és agre ni agressiu, ans al contrari:

«...la excelente Gramática histórica catalana de A. Badia Margarit (ALARCOS 1953, p. 135).

«*Emilio Alarcos Llorach, a quien tanto deben los estudios de fonemática española*» (BADIA 1965, p. 80).

«*En particular han de citarse las concienzudas investigaciones del buen amigo Antoni M. Badia Margarit y de alguno de sus discípulos [R. Cerdà, J.M.]... la lucha y densa comunicación de Badia*» (fa referència aquí a BADIA 1973 [1968] (ALARCOS 1973, p. 293).

«El mateix Badia... recalca, en aquest breu i colpidor estudi...» [BADIA 1965] (CERDA, 1963-68, p. 69).

Cap al final de la polemica se sol practicar molt la dedicatòria:

«*A D. Emilio Alarcos Llorach, Maestro querido, entrañable, aun en la distancia*» (CERDA 1979, p. 309).

«*A A.M. Badia i Margarit, mestre i amic, pioner en la defensa del caràcter fonològic de la "vocal neutra" del català central.*» (VIAPLANA I DE CAESARIIS 1984, p. 341).

Les observacions més crítiques van dirigides, en canvi, al poc ressò que la polemica suscita en alguns àmbits:

«*Inadentalmente me llama la atención que, en el elogio citado [Estrasburg, i.e. BADIA 1973 (1968), J.M.], la cuestión de determinar el valor funcional de la vocal neutra no suscitó ningún interés, aunque Badia insistió en el planteamiento (p. 171). Los dialogantes se fueron por los cerros de Ubeda, lo que demuestra que cuanto más hablamos menos nos entendemos.*» (ALARCOS 1973, p. 293n).

«En el debate que se sostuvo tras la lectura de esta comunicación (ps. 167-79), los esfuerzos de Badia por conocer la opinión de los asistentes sobre estos resultados resultaron vanos. Solo G. Straka pareció sobreponerse a la carnal aprensión de los interlocutores por la teoría al declarar que "estaba totalmente de acuerdo con Badia. [?] es un forense del catalán" ya que "su demostración es muy convincente" (p. 171). Pero luego, incomprensiblemente, volvió a girar al inquirir que...» (CERDA 1979, p. 315).

«En el cas de Mascaró [(1983)], ni això tan sols: dona per bo que el tema no ofereix cap problema [quin és el fonema del qual deriva a]... Quant a la qüestió dels contrastos

camentats per Badia –als quals Mascaró tampoc no fa cap esment–» (VIAPLANA I DE CAESARIS 1984, ps. 346-348).

(Els *dialogants* que se'n van anar pels *cerros de Ubeda* eren G. Straka, G. Colon, J. Veny, R. Aramon, J. Solà, entre d'altres.) Fora interessant de determinar les bases i els motius sociològics de la polèmica. Hi ha, bàsicament, dos bàndols –deixant de banda el grup més heterogeni dels «insensibles»–: Alarcos, d'una banda, amb les argumentacions més sòlides, al qual s'afegixen

parcialment Ukas (1977) i Cerdà (1979), i, de l'altra, Avram, Viaplana - De Caesaris. (CERDÀ 1963-68) representa el que podem denominar una solució-pont: «les tesis respectives d'Alarcos i Badia no constitueixen una veritable controvèrsia... Alarcos i Badia tenen raó cadascun d'ells des del seu respectiu punt de vista» (ps. 83-84).

Tant pel que fa a aquest punt, com pel que afecta a altres polemiques (menors, però semblants: la de les africades i les semivocals *f* i *w*), es dona una situació curiosa, i probablement no casual: Alarcos defensa solucions que tendeixen a reduir la llista de fonemes ($[ɔ] < /a, e, c/$; $[f] = /r/ + /f/$; $[dʒ] = /d/ + /ʒ/$; $[j] < /i/, [w] < /u/$), i Badia solucions que enriqueixen el sistema fonològic del català (amb els fonemes $/ə/, /ɪ/, /dʒ/, /ʎ/, /w/$). Wheeler (1979, 194-215), des d'un punt de vista diferent, s'acosta més a la primera posició.

2. Les dades bàsiques sobre la distribució vocalica que afecten la vocal *a*, com és ben sabut, eren ja conegudes amb detall a finals de segle. Després de les encerrades observacions de Milà, Pompeu Fabra dona pràcticament totes les dades que coneixem ara a l'article de la «Revue Hispanique» (FABRA 1897) i també a la seva gramàtica del 12 (FABRA 1912). (Per a Milà, *vid.* MILÀ 1875; MILÀ 1889, p. 431, nota 8; cito per l'estudi de M. Jorba [1989, ps. 220-222], que descriu els seus estudis sincrònics.) Aquestes dades són, en resum, les següents:

- a) Les vocals *a*, *e*, *i* e esdevenen, en posició àtona, *a* (FABRA 1897, ps. 8-9; 1912, p. 5), amb l'excepció de la *e* gràfica en els casos b) i c).
- b) *e* gràfica (*egge e* o *é* fonètiques) no passa a vocal neutra i es manté (fonèticament *e*) davant de *a* gràfica (*a* o *a* fonètiques): *teatre* → [teatrɛ], *teatre* → [teatrɛ] (FABRA 1897, p. 12; 1912, p. 16).
- c) *e* gràfica (*e* o *é*) no passa a vocal neutra i es manté (fonèticament *e*) darrere *a* (*a* o *a*) (FABRA 1912, 16). Noteu, però, la intel·ligent qualificació «igual pronunciació sule darrere en la combinació *ae...quand il est précédé ou suivi d'un a il se prononce [e]...* [teatrɛ] ... [teatrɛ] ... [tɛtraj] ... [tɛtrɔljɛ]». (FABRA 1897, ps. 10, 27; 1912, p. 14).
- d) Una *a* pot provenir d'una *o* gràfica (*o* o *o*), primer element de diftong amb *w*: *plourà* → [plɔwɾá] (FABRA 1897, p. 27).

Aquestes són de fet les dades bàsiques, donades a conèixer a finals del segle XIX, sobre la fonologia de la vocal neutra dins el mot. Ateguim que l'existència de monosíl·labs àtons amb *a* —que

s'assignen usualment a una categoria diferent de la de mot, els anomenats clítics², tan feta servir en la polèmica que ens ocupa, encara que és més aviat un fet d'anàlisi, és esmentat per Fabra l'any 1911: polemitzant amb Emili Valles, amb un to càustic poc usual en el Fabra d'any posterior, ens seva ploma, Pompeu Fabra imagina un diàleg entre examinador i examinant en unes proves d'una escola catalana. No em puc estar de citar-ne un fragment una mica extens:

«Deixeu-me suposar un moment que l'obreta de què parlarem... ha estat adoptada a l'escola catalana del districte tal. En uns exams que s'hi celebressin, sentirem coses com aquestes...»

»—Digueu, noi, en català hi ha paraules atones? paraules accentuades?»

»—No, senyor, no n'hi ha; perquè "totes les paraules tenen accent prosòdic en una o altra vocal". (Sense dubte en el pensament del autor, *a, m, par*, etc., no són paraules.)

»—Se declina ·l nom català?»

»—Sí, senyor, i.e.: *nominatiu part, genitiu part, acusatiu part*... (Pel qual paradigma se pot veure que, en efecte, $e < l >$ nom català... no ·s declina.)

»—I, en aquesta "llengua catalana", que ja sabem que es tota altra que "l'horrible català" que tu i jo parlem, en quins casos el participi passat concorda amb el complement passiu?»

»—Sempre;

»—Menys quan al profedir el participi, no pensem "ab" el complement. (Ja es distracció! Però ·i més estrany es que en una llengua que ningú parla —la llengua catalana que no cal confondre, etc.— un om pugui tenir AYTALS distraccions?)» (FABRA 1911, ps. 113-116).

BIBLIOGRAFIA

- ALARCOS 1953
ALARCOS 1973
ALARCOS 1983
AVRAM 1973
BADIA 1965
BADIA 1973
CERDÀ 1963-68
CERDÀ 1972
CERDÀ 1979
FABRA 1897
FABRA 1911
FABRA 1912
FABRA 1941
JORBA 1989
MASCARÓ 1983
MILÀ 1875
MILÀ 1889
UKAS 1977
VAL·LÈS I VIDAL 1904
VILAPLANA i DE CAESARIS 1984
WHEELER 1974
- E. ALARCOS, *Sistema fonemàtic del català*, «Archivum», 3, ps. 135-146. Versió catalana a ALARCOS 1983, ps. 13-25.
E. ALARCOS, *De fonologia catalana: la vocal neutra*, «Archivum», 23, ps. 293-297. Versió catalana a ALARCOS 1983, ps. 27-31.
E. ALARCOS, *Estudis de lingüística catalana* (Barcelona, Ariel, 1983), «Revue Roumaine de Linguistique», 18, ps. 399-405.
A. M. BADIA, *Función significativa y diferencial de la vocal neutra en catalán*, A. M. BADIA, *Phonétique et phonologie*, 48, ps. 79-93.
A. M. BADIA, *Phonétique et phonologie*, Dins A. M. BADIA i G. STRAKA (eds.), *La Linguistique Catalane* [= Col·loqui d'Estrasburg, 1968] (Paris, Klincksieck, 1977).
R. CERDÀ, *L'estructura vocàlica del català comú modern*, «ER», 22, ps. 65-117.
R. CERDÀ, *El sistema vocàlic del català* (Madrid, CSIC, 1972).
Espanya de *Linguística*, 9, 2, ps. 309-376.
P. FABRA, *Etude de phonologie catalane (catalan central)*, «Revue Hispanique», IV, ps. 5-30.
P. FABRA, *Questions de grammaire catalane* (Barcelona, L'Avenç, 1911).
P. FABRA, *Gramàtica de la llengua catalana* (Barcelona, L'Avenç, 1912).
P. FABRA, *Grammaire catalane* (Paris, Les Belles Lettres, 1941).
M. JORBA, *L'obra crítica i erudita de Manuel Milà i Fontanals* (Barcelona, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989).
J. MASCARÓ, *La fonologia catalana i el cicle fonològic* (Bellaterra, UAB, 1983).
M. MILÀ, *Estudios de lengua catalana*, dins *Obras completas del Dr. D. Manuel Milà y Fontanals* volum III: *Estudios sobre historia, lengua y literatura de Cataluña* (Barcelona, Librería de Alvaro Verdaguer, 1980).
M. MILÀ, *Obras completas del Dr. D. Manuel Milà y Fontanals* volum II: *De los trovadores en España. Estudio de poesía y lengua provenzal* (Barcelona, Librería de Alvaro Verdaguer, 1980).
C. UKAS, *Distinctive features and Catalan vowel system*, dins A. J. GUSOV i J. M. SOLÀ-SOLÉ (eds.), «Studies in Catalan for J. de E. VAL·LÈS I VIDAL», *Resum de gramàtica catalana* (Barcelona, Ramon Gilibert, 1904).
J. VIAPLANA i J. A. DE CAESARIS, *La vocal neutra del català central: fonema o al·lofón?*, dins A. BARTRA i altres (eds.), *Estudis gramaticals* (Bellaterra, UAB, 1984), ps. 341-380.
M. WHEELER, *Phonology of Catalan* (Oxford, Blackwell, 1974).

JOAN MASCARÓ

3. La investigació ha estat en part possible gràcies a un ajut del Fons d'Investigació Universitària del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona. Vull fer constar també amb agrament que dec molt del contingut d'aquest article a les discussions aclaridores amb molts col·legues de la Universitat Autònoma de Barcelona i de la Universitat de Barcelona; he discutit especialment amb Josep Maria Nadal la qüestió de la base sociològica de la polèmica. Gràcies també a la meua col·lega Hortènsia Curell, a qui dec de manera indirecta la publicació d'aquest treball.